Сергій Піскун

ПЕДАГОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ФЕНОМЕН У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Головною метою сучасної освіти, та й взагалі освіти упродовж усього існування людства, є підготовка підростаючого покоління для більш вдалої її соціалізації. Таким чином, складний, комплексний характер цієї проблеми вимагає поглиблення інтеграції суспільних, природничих і технічних наук. Тобто введення галузей певного наукового спрямування, що створять умови для найбільш вдалої оптимізації засобів, які допоможуть якнайкраще у реалізації її основної мети. Особлива увага у науках педагогічного напрямку звертається на підготовку кваліфікованих кадрів, які у свою чергу займуть взаємовигідне як для повноцінного члена громади, так і для самого суспільства, місце. Тому наука відіграє дедалі більшу роль у розвитку продуктивних сил, удосконалення суспільних відносин. Зокрема, педагогічна наука і покликана для виконання цих завдань. І як одним із способів досягнення цієї мети є потреба вивчення такого феномена, як педагогічне краєзнавство. Це поняття має особливе значення у розвитку патріотичного виховання, розвитку в об’єкта навчання національної свідомості, визнання приналежності та відчуття власної гордості того факту, що він належить певній соціальній групі, нації, є представником певної країни – Батьківщини. Що є досить актуальною проблемою сучасності, в умовах утвердження державності в Україні. Тобто актуальність вивчення має два аспекти: перший, що виходить з мети поняття освіти, і другий – визначається особливістю розвитку сучасних потреб нашої, досить молодої держави. Тому завданням, яке ми ставимо перед собою – це більш детальний розгляд, та й взагалі визначення суті такого явища, як педагогічне краєзнавство.

Розглядаючи праці попередників з вивчення цього феномену можна сказати, що це зовсім не нове явище, яке у свою чергу привертає увагу досить великої кількості вчених різних галузей науки, особливо вчених-освітян. Елементи педагогічного краєзнавства знаходили собі місце у працях багатьох видатних вчених-педагогів різного періоду існування однієї з важливих сфер життя суспільства – освіти, які використовували їх у розробці своїх освітянських систем та педагогічних концепціях. На сучасному етапі розвитку людства цією проблемою все більше цікавляться багато відомих

учених, зокрема, О.С. Барков, І.Т. Прус, К.Ф. Строєв, А.Й. Сиротинко, які намагалися розкрити освітянську суть краєзнавства в цілому, та зосереджуючись на елементах педагогічного краєзнавства, зокрема [5, 6]. Не обминали увагою це поняття і Я.Л. Головацький, І.А. Зязюн, В.Г. Кремінь, В.І. Луговий, розглядаючи історико-філософський аспект цієї проблеми. Як доказ зацікавленості цієї проблеми освітянською наукою є дисертаційні дослідження, де вже звучить термін «педагогічне краєзнавство», і де є спроби з'ясування сутності цього поняття, зокрема, у вітчизняній науці – це праця за 1999 рік, автор В.В. Матіяш, а також у працях російських учених, Г.В. Аверкієвої за 1996 рік, О.В. Терьохіної за 2003 рік, С.І. Кривова за 2003 рік, А.Х. Аптикиєва за 2005 рік та інші. Ідучи шляхом кількісного порівняння, можна побачити різницю в опрацюванні поняття педагогічного краєзнавства в українській та російській системі освіти, що пояснюється обмеженістю та уникненню використання саме терміну «педагогічне краєзнавство». А в свою чергу розвиток вітчизняної науки у цьому напрямку має свої особливості, зокрема в більшості вчених розглядається краєзнавство загалом, як допоміжний чинник для реалізації завдань, що стоять перед певною навчальною установою. А саме, це такі вчені як В.В. Обозний, Т.М. Міщенко, Н.М. Огієнко, у своїх роботах на здобуття наукового ступеня, та інші.

Найбільш широко в педагогічній пресі, підручниках, посібниках і взагалі в інших джерелах викладу власного педагогічного досвіду вчені, особливо вітчизняні, звертаються до поняття шкільне краєзнавство, або краєзнавство в школі [5, 6]. Саме таким чином розглядаючи ось цей механізм зв'язку між краєзнавством у цілому та певним педагогічним досвідом. Це означає, що ці поняття розглядаються як засіб реалізації освітянських завдань в цілому та окремого напрямку вивчення певної галузі науки. Тобто використання елементів краєзнавства, як ефективного, оптимального та перспективного способу викладу матеріалу з певної дисципліни. Тому українська педагогічна думка в цьому напрямку зібрала досить великий багаж знань, які неповністю узагальнені і потребують детальнішого, точнішого і систематизованого дослідження та вивчення цього явища. Одним із способів опрацювання цього явища є проведення різного виду наукових конференцій, що досить поширені в Україні, на яких розглядається регіональний аспект впливу на навчання та виховання у різних типах навчальних закладів.

Спробуємо прослідкувати історичний розвиток накопичення знань і досвіду використання педагогічного краєзнавства в суспільстві, який можна

почати, ще з часів Київської Русі, де у школах вивчали історію й елементи землезнавства [5, 4], при цьому знов-таки використовуючи початкові надбання краєзнавства, а враховуючи те, що вони використовувались у галузі освіти, їх можна назвати педагогічними. Відповідно з цього періоду, за досить довгий час розвитку людства, накопився великий багаж знань, умінь та навичок, який допоможе у передачі та засвоєнні підростаючим поколінням цих знань. Сюди входять знання як навчального, так і виховного значення.

Якщо ж проаналізувати праці великих вчених-педагогів таких, як Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, то можна сказати, що відголоси використання педагогічного краєзнавства зустрічаються у кожного з них і оцінюються досить високо. Наприклад, Сухомлинський казав: «Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою» [8]. Тож елемент педагогічного краєзнавства, а саме екскурсія і, звичайно відомі більшості, уроки під відкритим небом, як ми бачимо, прослідковується у педагогічній спадщині великого педагога.

Повертаючись до завдання, яке поставлене перед нами – це ширше вивчення такого явища в науці як педагогічне краєзнавство, зокрема, визначення суті цього поняття, а особливо, його впливу для розвитку педагогічної науки, варто зазначити, що таке поняття складається з двох уже існуючих наукових глиб як педагогіка і краєзнавство, останнє з яких не є остаточно визначеним, і трактується у вчених по-різному, а тому потребує детальнішого дослідження.

Наприклад, дослідник І.Т. Прус вважає, що: «Краєзнавство слід розглядати як багатогранну діяльність освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну, суспільне корисну» [5, 22], інше судження професора А.С. Баркова, що широко використовувалося низкою авторів у їхніх публікаціях: «Краєзнавство – комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і частковими методами дослідження, що ведуть у своїй сукупності до наукового всебічного пізнання краю» [7, 5], хоча на думку деяких науковців (П.В. Іванов, В.Г. Смиронов), краєзнавство не можна вважати науковою дисципліною, оскільки воно не має чітко визначеного об’єкта дослідження: результати краєзнавчих досліджень переважно стосуються певної галузі науки [3, 44]. Та все ж таки ми притримуємося думки авторів енциклопедії

етнодержавознавства, які говорять, що «краєзнавство – комплексна наука, що різнобічно вивчає окреслену частину країни (регіону, області, району, населеного пункту). Основним завданням краєзнавства є вивчення рідного краю. Предметом такого вивчення є конкретний регіон. Об'єктами дослідження є його історія, природа, населення, господарство, культура, пам'ятки матеріальної і духовної культури» [2, 86, 87]. А тому виходячи з об'єкта дослідження цієї науки, у цьому визначенні, можна виокремити певні напрямки краєзнавства, зокрема той, що нас цікавить – педагогічний, пов'язаний з дослідженням та вивченням галузі педагогічних знань. Саме цей напрямок і називається педагогічним краєзнавством.

У науковій літературі немає однозначного трактування краєзнавства як педагогічного поняття. Його вважають науковою дисципліною, методом навчання й виховання, дидактичним принципом, формою позакласної роботи тощо [5, 15].

Досить вдалим є визначення, яке склалося на початку 90-х років, яке обґрунтувала В.Г. Смирнова, і звучить воно наступним чином: «Педагогическое краеведение – это относительно самостоятельная область исторических и теоретических знаний об особенностях разных типов учебно-воспитательных учреждений отдельных регионов и их педагогических системах, позволяющих составить обобщенные характеристики успешного решения педагогических задач учителями на местах, сознательное отношение к ценностям педагогической культуры того или иного региона с учетом национальных традиций и особенностей, обобщение и анализ местного педагогического опыта, представляющего научно-практическую и культурную ценность» [6]. Але крім цього варто використати і залучити історичний аспект цього поняття, тобто долучити ті особливі рушійні сили, які допоможуть у більш об'єктивному вивченню й оцінці тих особливих освітніх концепцій та систем, які складались упродовж існування взагалі людини. І з цією функцією, на нашу думку, вдало справиться наука історія педагогіки, завданням якої і є ретроспектне вивчення становлення та розвитку освітніх і виховних систем від найдревніших часів і до сьогодення [1, 9].

А тому, виходячи з цих визначень та враховуючи думки попередників, вивчення цього поняття і питання краєзнавства в цілому, можна сказати, що педагогічне краєзнавство – це один із напрямів комплексної науки краєзнавства, який вивчає певну частину країни (регіон, область, район, населений пункт) з точки зору історії педагогіки, тобто вивчення має

історико-педагогічне забарвлення. Це означає, що увага звертається на особливості історичного розвитку як соціальної, так і економічної сфер життя певного регіону, які безпосередньо впливають на встановлення та подальший розвиток різних типів навчальних закладів, їх освітянських систем і концепцій, що в свою чергу, дозволяє скласти низку характерних, вдалих рішень педагогічних завдань вчителя на місцях. Крім того, великої уваги заслуговують національні традиції і особливості узагальнення та аналізу місцевого педагогічного досвіду, що має науково-практичну та культурну цінність.

З'ясувавши сутність поняття «педагогічне краєзнавство», варто розглянути його класифікацію. Ми пропонуємо розглядати це поняття за такими ознаками: за місцем використання у різного типу навчальних закладів (за рівнем акредитації, за систематичністю і базовістю викладу навчального матеріалу) є такі напрямки: краєзнавство у школі (початковій, загальносередній) та у вищій школі (університетів, інститутів та ін.).

Проаналізувавши попередній досвід вивчення педагогічного краєзнавства, можна виділити і засоби, які використовує цей напрямок краєзнавства – це теоретичні і практичні.

До теоретичних засобів ми відносимо той багаж знань, який накопичився за досить довгий період часу свого розвитку. Сюди входять знання, що стосуються певного регіону країни. А до практичних – ми відносимо той практичний досвід, який використовувався вченими, що займались цими питанням, зокрема це ті методи, що притаманні краєзнавству загалом, а саме: екскурсії, створення музеїв на базі певних навчальних закладів, проведення гуртків відповідного спрямування і використання теоретичних знань у вивченні певної дисципліни (сюди ми відносимо більшість традиційних методів педагогіки, як науки – це бесіда, спостереження, опитування та особливі їх форми вияву).

Функції і завдання педагогічного краєзнавства:

1 Мотиваційна, яка забезпечує зацікавленість у об'єктів навчання і виховання, завдяки вивченню свого, рідного краю.
2 Забезпечення якнайкращого засвоєння тих знань, умінь та навичок, які намагається передати педагог.
3 Підготовка висококваліфікованих кадрів саме свого регіону, що пояснюється отриманням повних знань певної галузі науки, саме, її стан та розвиток у регіоні, в якому проживає і навчається майбутній спеціаліст.

4 Патріотичне виховання, яке звучить у дослідженнях кожного вченого, який торкався питання краєзнавства в цілому, або певного його напрямку. І пояснюється це таким чином, що виклад матеріалу, що стосується рідного краю (країни, регіону, області, району, населеного пункту) і має на меті виховати національну свідомість і, зокрема, створити причини у свідомості особистості, що дозволять пишатися своєю національною приналежністю кожного громадянина країни.

Предмет вивчення педагогічного краєзнавства перегукується з предметом вивчення науки – історії педагогіки, але розглядаються у вужчому напрямку, що здавалось би, зменшує об'єм тих знань, якими потрібно оволодіти, адже беруться регіональні особливості певної території, хоча велика кількість цих особливостей, того унікального педагогічного досвіду розширює, диференціює і деталізує коло знань цього напрямку. І звичайно, оволодіти знаннями у такій кількості майже неможливо, тому варто зазначити, що педагогічне краєзнавство має на меті дати основу, каркас, систему, свого роду шаблон на використання цих знань. Що, у свою чергу, значно спрощує використання педагогічного краєзнавства, як дієвого механізму в освітянській науці. Отже, предметом вивчення педагогічного краєзнавства – є особливості різних типів навчально-виховних закладів певного регіону, їх педагогічних систем та концепцій, які склалися історично і продовжують свій розвиток у сучасних умовах.

Підводячи підсумок попередньо сказаного, можна сказати, що педагогічне краєзнавство на сучасному етапі привертає до себе все більше уваги науковців, адже воно розглядається, як один із способів більш вдалого та ефективного засобу підготовки підростаючого покоління, що є основним завданням сучасної освіти. Ми спробували систематизувати ті знання, що назбирались упродовж всього розвитку цього поняття, для того, щоб полегшити його використання в освітянських цілях. Таким чином, ми прийшли до висновку, що педагогічне краєзнавство – це галузь краєзнавства, що має комплексний характер, і розглядається як елемент історії педагогіки, використовуючи для свого розвитку надбання обох цих наук, а також створюючи свої особливі якості для досягнення більшої самостійності. Тому в подальшому вивченні цього питання варто звернути увагу на засоби, які використовує педагогічне краєзнавство для виправдання тих вимог, які воно ставить перед собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левківський М.В. Історія педагогіки. Видання 2-е, доповнене. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Ред. кол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
3. Міщенко Т.М. Педагогічні основи підготовки майбутніх учителів до краєзнавчої роботи в сільській школі: дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 / Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2001. – 170 с.
4. Огієнко Н.М. Дидактичні умови ефективного використання краєзнавчого матеріалу на уроках у початкових класах: дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.01 / Тернопільський педагогічний інститут. – Тернопіль, 1997.
5. Прус І.Т. Краєзнавча робота в школі. – К.: Рад. шк., 1984. – 112 с.
6. Смирнова Л.В. Педагогическое краеведение как средство подготовки студентов к воспитательной роботе в школе: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Костромской государственный педагогический институт им. Н.А. Некрасова. – Кострома, 1992.
7. Строєв К.Ф. Краеведение. Учебное пособие для студентов естественно-географического факультета пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1974. – 144 с.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – Вибр. твори. У 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 128.